

THE JUDGE'S DUTY TO CLARIFY THE CASE IN THE CIVIL TRIAL

Gizem Bal

Abstract

The judge will fulfill his duty of enlightenment within the framework of the claims of the parties and taking into account the principle of equality of the parties. However, this task can be fulfilled within certain limits. If the limits of the judge's duty to enlighten the case are violated, the judge may face some legal, criminal and disciplinary sanctions. In Article 31 of the Code of Civil Procedure, the duty of the judge to enlighten the case is regulated. If the judge is of the opinion that there are compelling situations for the clarification of the dispute, he may make explanations, ask questions, and request evidence to be presented to the parties about vague and unclear matters in material and legal terms. With the obligation to enlighten the case, the opportunity to facilitate the principle of being brought by the parties and the strict rules of the prosecution is given. The judge does not take into account the situations that the parties did not specify, did not present and did not use verbally, and does not remind that such situations should be taken into account. In addition, the duty of the judge to enlighten the case does not conflict with the principle of being brought by the parties, on the contrary, these principles overlap with each other.

Keywords: *The judge's duty to enlighten the case, the limits of the duty to enlighten the case, the material of the case*

MEDENİ YARGILAMADA HÂKİMİN DAVAYI AYDINLATMA ÖDEVİ

Gizem Bal*

Öz

HMK m. 31’de hâkimin davayı aydınlatma ödevi düzenlenmiştir. Bu hükmün getirilme amacı, tarafların sunmuş oldukları dava malzemelerinde eksiklerin, belirsizliklerin veya şüpheye yer vermesi nedeniyle hâkimin doğru hükme ulaşmasındaki engellerin önlenmesidir. Aydınlatma yükümlülüğü sayesinde hâkim, taraflara yöneltceği uygun sorunlarla belirsizlikleri ortadan kaldırma imkânı bulabilecektir ve sayede yargılamaya yön verebilecektir. Hâkim aydınlatma ödevi ancak belirli sınırlar dahilinde yerine getirebilir. Bu sınırları tarafların dilekçelerinde belirttikleri talep sonucuna göre karar vermek başında gelir. Sınırların kapsamını vakıaların genişletilmesi veya değiştirilmesi ile yeni delil sunulması da kapsamaktadır. Eğer ki hâkim uyumsuzluğun aydınlatılması için mecburi durumların oluştuğunun kanaatine varır ise taraflara maddi ve hukuki açıdan muğlak ve net olmayan hususlar hakkında açıklama yapabilir, soru sorabilir, delil sunulmasını isteyebilir. Davayı aydınlatma yükümlülüğü ile taraflarca getirilme ilkesinin ve iddia makamının katı kurallarını kolaylaştırma imkanına fırsat verilmiştir. Hâkim, taraf iddiaları çerçevesinde ve silahların eşitliği ilkesini göz önünde tutarak aydınlatma ödevini yerine getirecektir. Ancak bu ödev, belli sınırlar içerisinde yerine getirmelidir. Hâkimin davayı aydınlatma ödevinin sınırlarının ihlal edilmesi halinde, hâkim, bir takım hukuki, cezai ve disiplin yönünden yaptırımlarla karşılaşabilir. Hâkim tarafların belirtmediği, sunmadığını ve sözlü olarak sarfetmedikleri durumları dikkate almaz ve bu gibi durumların da dikkate alınması bususunda hatırlatma yapmaz. Ayrıca, hâkimin davayı aydınlatma ödevi, taraflarca getirilme ilkesi ile ters düşmemektedir, aksine bu ilkeler birbirleri ile örtüşmektedir. Bununlar birlikte, tarafın davayı aydınlatma yükümlülüğü ile hâkimin davayı aydınlatma ödevi arasında da kuvvetli bir bağ söz konusudur. Davanın açılması hak sahibinin tasarruf yetkisini kaldırmaz, kısıtlar yani taraflar aydınlatma ödevini zamanında ve usulüne uygun yerine getirmek zorundadır, hâkimin beklentisi de bu yöndedir. Teksif ilkesi ışığında davayı gözetmek zorundadır, hâkim ve tarafların vekilleri ellerindeki bütün imkânlarla davayı aydınlatmak, maddi gerçeği ortaya çıkarmakla yükümlüdürler. Hâkim, taraf iddiaları çerçevesinde ve silahların eşitliği ilkesini göz önünde tutarak aydınlatma ödevini yerine getirecektir. Ancak bu ödev, belli sınırlar içerisinde yerine getirmelidir.

Anahtar Kelimeler: Hâkimin davayı aydınlatma ödevi, aydınlatma ödevinin sınırları, dava malzemesi

* Avukat, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, av.gizembal@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2305-2762>.

Bu makaleye atf için: Bal, Gizem. (2022). Medeni Yargılamada Hâkimin Davayı Aydınlatma Ödevi, SDE Akademi Dergisi, 2(5), 70-96

GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu, medeni yargılama hukukunda hâkimin davayı aydınlatma ödevidir.

Hâkimin davayı aydınlatma ödevi yargılamaya egemen olan ilkelerden biridir ve 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 31. maddesinde düzenlenmiştir.

Uygulamada ortaya çıkan birçok uyuşmazlıkta hâkim tarafından tarafların getirmiş olduğu dava malzemelerinin anlaşılmadığı veya yanlış anlaşıldığı sıklıkla görülmektedir.

Bu çalışmada, hâkimin davayı aydınlatma ödevinin tanımı ile kavramlar açıklanmış ve bunların yanı sıra hâkimin davayı aydınlatma ödevinin sınırları üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda çalışmada, hâkimin davayı aydınlatma ödevinin, hâkim tarafından ihlali halinde başvurulabilecek kanun yolları ile tarafların hakları, hâkimin hukuki, cezai ve disiplin sorumlulukları incelenmiştir.

I. KAVRAMLAR

A. Hâkimin Davayı Aydınlatma Ödevi

Medeni Usul hukukunda genel olarak geçerli ilkeler; tasarruf ilkesi, kendiliğinden harekete geçme ilkesi, taraflarca getirilme ilkesi, kendiliğinden araştırma ilkesi, teksif ilkesi, yargılamanın hâkim tarafından yürütülmesi ilkesi, doğrudanlık ilkesi, hâkimin delilleri değerlendirmesi ve aleniyet ilkesidir. Örneğin; HMK m.24' e göre özel hukuk ilişkilerinden doğan davalarda, yargılamaya ilişkin konuyu taraflar belirlemekte ve dava malzemesi de taraflar tarafından yargılamaya getirilmektedir, tarafların tasarruf yetkisi dava açıldıktan sonra da devam eder. Yine, davacı; dava açmada, davadan feragat etmede, kanun yoluna başvurmada ve bunlara benzer diğer usul işlemlerini yapmakta serbesttir (Karaaslan, 2016: 101). Özel hukuka dayalı hukuki ilişkilerde, taraflar kendi hakları üzerinde tasarruf yetkisine sahiptir, bu yetki ihtilaftan önce başlar ve ihtilaf yargı makamının önüne

gelene ve ihtilafın yargı mercinin önünde görüldüğü anda da devam etmektedir. Taraflar dava konusu üzerinde irade serbestisine göre istedikleri şekilde tasarruf edebilecekleri gibi, dava açıldıktan sonra da bu yetkileri aynen devam etmektedir (Meriç vd., 2021: 24). Ancak, bu durum hâkimin re'sen araştırma yapması veya re'sen karar vermesi gereken hallerde geçerli değildir. Yani, kendiliğinden araştırma ilkesinin uygulandığı davalarda, hâkimin aydınlatma ödevinden bahsetmek doğru kabul edilmemektedir (Arslan vd., 2021: 165). Çünkü, bu davalarda hâkim, ne tarafların iddiaları ve talep sonuçlarıyla ne de yargılamaya getirmiş oldukları delillerle bağlıdır (Arslan vd., 2021: 165). Bu durum davayı aydınlatma ödevinin, asıl olarak, taraflarca getirilme ilkesinin söz konusu olduğu davalarda önem taşıdığını göstermektedir (Arslan vd., 2021: 165).

Özetle, hâkimin davayı aydınlatma ödevi taraflarca getirilme ilkesinin geçerli olduğu davalarda mevcuttur. Bu davalar dışında, re'sen araştırma ilkesinin uygulandığı davalarda ise hâkim hem taraflarca ileri sürülmeyen vakıaları re'sen araştırabilir hem de bu vakalara ilişkin delillere de re'sen başvurabilir (Simil, 2014: 1353).

6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun 25. maddesinde; "(1) Kanunda öngörülen istisnalar dışında, hâkim, iki taraftan birinin söylemediği şeyi veya vakıaları kendiliğinden dikkate alamaz ve onları hatırlatabilecek davranışlarda dahi bulunamaz" denilmiştir. Yine aynı maddenin; "(2) Kanunla belirtilenen durumlar dışında, hâkim, kendiliğinden delil toplayamaz" denilmiştir; yani kanunda belirtilen durumlar dışında, hâkimin kendiliğinden delil toplayamayacağı da belirtilmiştir. Bu madde, taraflarca getirilme ilkesinin, kanunda düzenlenmiş halidir. Taraflarca getirilme ilkesine göre, özel hukuk uyuşmazlıklarında öncelikli kural, tarafların iddia ve savunmalarına dair olayların ve bu olaylarla ilişkili olan delillerin taraflarca getirilerek yargılama sırasında ileri sürülmesidir (Simil, 2014: 1351). Bu şekilde hâkim, davaya ilişkin malzemelerin elde edilmesinde ve bunların yargılama sırasında ileri sürülmesinde pasif olarak kabul edilmiştir (Üstündağ, 2011: 10), (Tercan, 2011: 10). Ancak bu durum, hâkimin etkin olmadığı anlamına da gelmemektedir. Çünkü bazı hallerde tarafların getirdiği veya

ileri sürdüğü davaya ilişkin malzemeler eksik ya da belirsiz olabilir (Simil, 2014: 1352). Bu durum ise, hâkimin doğru bir karar vermesini zorlaştırabilir.

HMK'nın "Hâkimin davayı aydınlatma ödevi" başlıklı 31. maddesinde; "*Hâkim, uyuşmazlığın aydınlatılmasının zorunlu kıldığı durumlarda, maddi veya hukuki açıdan belirsiz yahut çelişkili gördüğü hususlar hakkında, taraflara açıklama yaptırabilir; soru sorabilir, delil gösterilmesini isteyebilir*" denilmiştir. Hâkime verilen bu ödev Alman hukukunda; "hâkimin davayı teşviki" (Simil, 2014: 1352), "hâkimin davayı sevk ödevi" (Simil, 2014: 1352), "hâkimin soru sorma ödevi" (Simil, 2014: 1369) ve "hâkimin aydınlatma ve müzakere ödevi" (Simil, 2014: 1370) gibi birden fazla şekilde ifade edilmektedir. Türk hukukunda ise bu ödev; mülga 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu (R.G: 2.7.1927, S.622,1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu) döneminde, "(aydınlatma) ödevi" (Kuru, 2001: 1920), "hâkimin taraflardan izahat isteme imkânı" (Üstündağ, 2011: 249), "hâkimin soru sorma ödevi" (Yıldırım, 2003: 275) veya "hâkimin davayı aydınlatma ödevi" (Özkes, 2003: 78) olarak kullanılmışken HMK madde 31'de "hâkimin davayı aydınlatma ödevi" kavramı kullanıldıktan sonra, doktrinde de bu kavram benimsenmiştir (Yılmaz, 2012: 307), (Karlı, 2012: 307)..

HMK madde 31 ile bir yargılama sırasında hâkim, etkin ve yöneten bir konuma sahip olmuştur. Söz konusu hükmün getirilmesindeki ana amaç ise, yargılama sırasında tarafların getirmiş oldukları davaya ilişkin malzemelerde bulunan eksikliğin, belirsizliğin veya çelişkinin doğru hükme ulaşmak amacıyla hâkim tarafından giderilmesidir. Böylelikle hâkim, uyuşmazlığın temelini belirleyerek yargılamaya yön verebilecektir (Pekcanıtez, vd., 2013: 12). Yargıtay bir kararında (Y.3. HD, 11.10.2012, 9908/21367, www. kazanci. com, E.T.10.10.2021); "*...Hâkimin davayı aydınlatma ödevi olarak ifade edilen bu düzenlemeyle doğru hüküm verebilmesi ve maddi gerçeğin bulunabilmesi amaçlanmıştır. Düzenlemede her ne kadar 'açıklama yaptırabilir' denilmişse de bunun hâkimin davayı aydınlatması için bir 'ödev' olduğunu kabul etmek gerekir. Çünkü davayı aydınlatma ödevi*

sayesinde hâkim, iddia veya savunmanın doğru ve tam olarak anlaşılmasını sağlayacak ve bu şekilde doğru olmayan bir kararın verilmesini önleyecektir” bahsi ile hâkimin, söz konusu bu yetkisi kanundan doğduğunu vurgulamaktadır. Alman Medeni Usul Kanunu’nun “Davanın maddi bakımdan yürütülmesi” başlığını taşıyan madde 139’da da HMK’daki bu düzenlemeye benzer şekilde, davanın maddi bakımdan yürütülmesi ile mahkemenin, taraf muamelelerinin sınırları içinde kalarak ve tarafların sunduğu dava malzemesi ışığında hukuki uyumsuzluğun içeriğine uygun çözüm bulması kastedilmektedir (Yıldırım, 2012: 47).

Özetle, taraflarca getirilme ilkesinin geçerli olduğu davalarda, hâkimin davayı aydınlatma ödevi bulunmaktadır. Bu davalar dışında, re’sen araştırma ilkesinin uygulandığı davalarda hâkim hem taraflarca ileri sürülmeyen vakıaları re’sen araştırabilir hem de bu vakalara ilişkin delillere de re’sen başvurabilir Simil, 2014: 1353).

B. Hâkimin Tarafsızlığı

Hâkimin tarafsız olması, hâkim tarafından, görevinin ifası sırasında kimsenin kayırılmaması, kendisinin veya bir tarafın çıkarının gözetilmemesi, kişisel görüşlerin ve önyarguların etkisi altında kalınmaması anlamına gelmektedir (Öden, 1993: 61). Hâkim tarafsızlık emrinin kapsamını her zaman göz önünde bulundurmak zorundadır. Hâkim tarafların öne sürdükleri olaylar ve deliller ile bağlıdır, taraflara yol göstermek veya tavsiye, telkin niteliğinde bilgiler vermek aydınlatma ödevi ile bağdaşmaz (Atalı ve Ermenek, 2021: 61). Tarafsızlık, hâkimlerin benlikleri, duyguları, ahlaki düşüncelerinin etkisi olmadan karar verebilmesi demektir. Hâkimlerin tarafsızlığını sağlamak adına hâkimin tarafsızlığını kuşkuya düşürecek hallerde kendisine veya eşine ait davalara bakması yasaklanmıştır; tarafsızlığından şüphe duyulan davalarda da reddedilebileceğine ilişkin mevzuatta hükümler vardır (Arslan vd., 2021: 116).

Adil yargılanma hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 6. maddesi ile Anayasa’nın 36. maddesiyle korunmaktadır. Adil yargılanma hakkına

ait en önemli unsur, herkesin, uyuşmazlığın oluşumundan önce kanunlar tarafından kurulmuş bağımsız ve tarafsız olan bir mahkeme tarafından yargılanması zorunluluğudur. Bunların yanı sıra Anayasa madde 138 (mahkemelerin bağımsızlığı), madde 2 (hukuk devleti), madde 10 (kanun önünde eşitlik), madde 37 (kanuni hâkim) gibi anayasal ilkeler de bağımsız ve tarafsız bir mahkemede yargılanmaya işaret etmektedir (Simil, 2014: 1373).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi madde 6 anlamında tarafsızlık ise; “*davanın çözümünü etkileyecek bir önyargının olmaması, mahkemenin veya mahkemenin üyelerinin, taraflara karşı leh veya aleyhe bir duygu veya çıkara sahip olmamaları*” şeklinde ifade edilmektedir (Karaaslan, 2019: 99). Bunun sebebi, “*bir davaya, sadece tarafsız olan bir hâkim tarafından bakılabilir*” düşüncesidir. Çünkü davanın tarafları, hâkimin tarafsızlığına güvendikleri ölçüde, hâkimin kararını bağlayıcı olarak tanıyıp kabul edeceklerdir (Alangoya, 2009: 40).

Hâkimin yargılamadaki esas görevi, yargılamayı yürütmek ve uygun bir biçimde karar vermektir. Yani, hâkim taraflardan birinin veya her iki tarafın yardımcısı değildir. Hâkim, yargılamanın her bir tarafına karşı tarafsızlığını korumakla yükümlüdür. Bu, hâkimin düzen görevinin olduğu anlamına gelmektedir. Bu hususun aksi, hâkimin tarafsızlığını şüpheye düşürmekle birlikte hâkimin reddi sonucunu doğurabilecektir. Yine, HMK’da yer alan olan hâkimin davaya bakmaktan yasaklılığı (madde 34) ve hâkimin reddi (madde 36) düzenlemeleri de hâkimin tarafsızlığını korumaya yöneliktir.

HMK madde 25’e göre; “*Kanunda öngörülen istisnalar dışında, hâkim, iki taraftan birinin söylemediği şeyi veya vakıaları kendiliğinden dikkate almaz ve onları hatırlatabilecek davranışlarda dahi bulunamaz*”. Söz konusu bu maddede, hâkimin, önüne gelen ihtilafta, tarafsız olması ve müdahaleci bir konumda bulunmaması gerektiği belirtilmiştir. Bu sebeple, hâkimin tarafsızlığı aynı zamanda aydınlatma ödevinin sınırlarından biridir. Ancak hâkim, maddi gerçeğe ulaşmak ve eksiksiz ve doğru vakıaların yargılamada bulunmasını sağlamak için, aydınlatma ödevinin sınırlarını aşmadan, taraflarla iş birliği yapabilir. Böylelikle dosyada var olan ve taraflarca getirilen

deliller veya ileri sürülen vakıalardaki eksikliklerin, taraf iradelerine değer vererek, hâkim tarafından tamamlanması mümkün olabilmektedir (Simil, 2014: 1370).

II. HÂKİMİN DAVAYI AYDINLATMA ÖDEVİNİN SINIRLARI

A. Genel Olarak

Hâkimin davayı aydınlatma ödevinin, talep sonucu, vakıalar ve deliller bakımından olmak üzere üç sınırı bulunmaktadır. Bu sınırlara aşağıda ayrıntılı olarak yer verilmiştir.

1- Talep Sonucu Bakımından Aydınlatma Ödevinin Sınırları

HMK'nın 119/1-ğ maddesine göre; talep sonucu bir dava dilekçesinde olması gereken zorunlu bir unsurdur. Bu nedenle de davacı, dava dilekçesinde talebinin ne olduğunu açıkça belirtmelidir. Davacı tarafından dava dilekçesinde belirtilen bu talep, mahkeme tarafından hüküm esnasında dikkate alınmalıdır. Hâkim davacının istemlerinden başka bir şeye karar vermez ve tarafların taleplerinin dışına çıkamaz. Talep sonucundan daha azına karar verebilir, fakat başka bir şeye veya daha fazlasına karar veremez (Arslan vd., 2021: 159). Buradan da anlaşılacağı gibi talep sonucunun açık ve anlaşılır olması davacının sorumluluğuna bırakılmıştır. Ancak, açık olmayan veya belirsiz olan talep sonuçları bakımından hâkimden aydınlatma ödevini yerine getirmesi beklenebilir. Örneğin; bir işçilik alacakları davasında, davacı tüm alacakları yönünden toplam bir rakam belirtmişse hâkim, davacıya, hangi rakamın kıdem tazminatı için hangi rakamın yıllık ücretli izin alacağı için olduğunu açıklaması için soru sorabilir. Bu duruma, HMK'nın 107. maddesinde yer alan düzenleme de örnek verebilir. Davacı tarafından açılan davanın talep sonucu bölümünden, davanın belirsiz alacak davası olarak mı yoksa kısmi dava olarak mı açıldığının anlaşılacağı durumlarda hâkim, davacıya açmış olduğu davanın türünü sorabilir veya açıklayabilir (Arslan vd., 2021: 165). Yine Yargıtay bir kararında; düğün sırasında takılan takıların aynen iadesi için açılmış olan davada, davacı ta-

rafından talep edilen ziynet eşyalarının adedi, cinsi ve değerinin mahkemece açıklanması gerektiğini belirterek yerel mahkeme kararını bozmuştur (Y.3.HD,06.0.2016,9982/7031, E.T. 23.10.2021 Lexpera). Tüm bunlara ilaveten, tarafların dilekçelerindeki talep sonucu ne kadar açık, belirli ve çelişkiden uzak ise, hâkimin doğru kararı verme ihtimali de o kadar artmaktadır.

Davacının talebinde, çelişkili hususlar bulunmaktaysa, hâkim tarafından yapılması gereken; bu talepler arasındaki çelişkiyi giderdikten sonra yargılamaya devam etmek olacaktır.

HMK'nın 26. maddesinde; hâkimin, tarafların talep sonuçlarıyla bağlı olduğu ve bu sebepten ötürü de tarafların talep sonucundakilerden fazlasına veya başka bir şeye karar veremeyeceği düzenlenmiştir. Yine aynı maddede hâkimin, talep sonucundan daha azına karar verebileceği de düzenlenmiştir. Eğer talep sonucu açık değil, belirsiz ve çelişkili ise, bu durumda hâkim tarafından talep, davacıya açıklattırılmalıdır (Alangoya, 1979: 142-143). Örneğin, açmış olduğu davada nafaka talebi olan ancak bu nafakanın türü (tedbir veya yoksulluk) ve miktarını belirtmemiş olan davacıya, hâkim tarafından, talep sonucu açıklattırılmalıdır.

Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus şudur: HMK madde 31'e göre hâkim, hâkime, tarafların talep sonucunu değiştirmesine imkân tanımaz (Karaaslan, 2016: 127). Bu maddeyle hâkime verilen ödev sadece, tarafların talep sonucundaki belirsizliğin, eksikliğin ve çelişkinin giderilmesini sağlamaktır (Meriç, 2010: 394).

2- Maddi Vakıalar Bakımından Aydınlatma Ödevinin Sınırları

HMK madde 119/1-e 'de davacının dava dilekçesinde, iddiasının dayanağı olan ve HMK madde 129/1-d ise davalının cevap dilekçesinde, savunmasının dayanağı olan bütün vakıaların sıra numarası altında açık özetlerinin, bildirilmesinin gerektiği belirtilmiştir.

Maddi vakıa; somut, zaman ve mekân bakımından belirli, geçmişte olmuş veya hâlihazırda devam eden, dış dünyaya veya kişinin iç dünyasına

ilişkin olan ve hukuk düzeninin sonuç bağladığı olay ve olgulardır (Simil, 2014: 1352). HMK madde 187/1'e göre; ispatın konusunu, tarafların üzerinde anlaşamadıkları ve uyuşmazlığın çözümünde etkili olabilecek çekişmeli vakıalar oluşturur ve bunlar yargılamada önem arz eder.

HMK madde 25'te, hâkim tarafından, iki taraftan birinin söylemediği şeyin veya vakıaların kendiliğinden dikkate alınamayacağı ve hâkimin bunları hatırlatıcı davranışlarda bulunamayacağı belirtilmiştir. Yani hâkim, kararını verirken, sadece taraflarca getirilmiş olan dava malzemesine yani delillere, vakıalara göre karar verecektir. Hâkimin, burada taraflarca getirilmemiş olan bir dava malzemesinin olup olmadığını araştırma yetkisi bulunmamaktadır. Çünkü hâkimin aydınlatma ödevinin ana amacı, taraflarca ileri sürülmüş olan vakıaların doğru anlaşılmasını veya bu vakıalardaki eksikliklerin ve çelişkilerin giderilmesini sağlamaktır (Kuru, 2001: 1919). Bu hususa ilişkin olarak, İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi tarafından verilen bir kararda (İstanbul BAM 44. HD, 11.2.2021, 111/120, www.kazanci.com, E.T. 17.10.2021); hâkimin maddi ve hukuki açıdan belirsiz, eksik ya da çelişkili gördüğü hususlar hakkında taraflara açıklama yaptırabileceği ve soru sorabileceği belirtilerek maddi hata sebebiyle yanlış taraf gösteren davacıya hâkimin, aydınlatma ödevi çerçevesinde, eksikliği gidermesi için makul bir süre verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Belirsizlik ve eksikliğin, hâkim tarafından verilen kesin süre içerisinde de açıklama yapılarak taraflarca giderilmemesi halinde, giderilmezse tarafların bu hakkının düşeceğini söylemek mümkündür.

HMK'nın "Tarafların Dinlenilmesi" başlıklı 144. maddesinde; "(1) Tahkikat aşamasında mahkeme, her iki tarafı usulüne uygun olarak davet edip, davada ileri sürülen vakıalar hakkında dinleyebilir. (2) Mahkemenin, dinlenilmek üzere mahkemeye gelmeleri için iki tarafa vereceği süre iki haftadan az olamaz. Bu süre, gerektiğinde, mahkemece resen veya iki taraftan birinin talebi üzerine uzatılabileceği gibi kısaltılabilir" denilmiştir. Söz konusu madde metninden açıkça anlaşılacağı üzere hâkim, tarafları, tahkikat aşamasında, usule uygun davet ederek davada ileri sürülen vakıalar hakkında dinleyebilir. Yine hâkim, HMK'nın 169. maddesinden hareketle, davanın

temelini oluşturan vakıalar ve onunla ilişkisi bulunan hususlar hakkında, kendiliğinden veya talep üzerine taraflardan her birinin isticvabına da karar verebilir.

Bu açıklamalardan hareketle hâkimin, yargılamanın tahkikat aşamasına kadar tarafları, HMK madde 31'deki davayı aydınlatma ödevine dayanarak; tahkikat aşaması ve sonraki aşamalarda ise HMK'nın 144. ve 169. maddelerine dayanarak dinleyebileceğini söylemek mümkündür.

Vakıaların belirsizliği; taraflarca bildirilen vakıaların tam olarak ne anlama geldiğinin tespit edilememesi veya birden çok anlama gelmesi halinde söz konusu olabilir. Örneğin dayanılan hukuki sebepler ve açık bir şekilde talep istemi belli değil ise vakıaların belirsizliği söz konusu olacaktır. Tarafların yanlış hukuki terimler veya anlaşılması güç ifadeler kullanması buna örnek olarak gösterilebilir. Vakıaların eksikliği ise, davacının talep sonucunda yer alan vakıalardaki eksikliğini ifade eder. Buna örnek olarak, vakıaların genel olarak ve ana hatlarıyla ileri sürülmüş olmasına rağmen bu iddiaların yeteri kadar somutlaştırılmaması gösterilebilir. Yargıtay bir kararında (Y.22.HD,16.12.2015, 242407346 55, E.T.23. 10. 2021(Lexpera); davacının çalışma şekli ve sistemi belirtilmeden ve yer ve zaman bakımından herhangi bir sınırlama yapılmadan davacının çok fazla çalıştığı iddiasıyla fazla çalışma ücretleri ile yıllık izin ücretleri talep edilmiş, üst mahkeme ise, davacının iddialarını somutlaştırması için kendisine süre verilmesi gerektiğini değerlendirilmesinde ilk derece mahkemesi kararını bozmuştur.

Vakıaların çelişkili olması ise; tarafların ileri sürdükleri iddialarına içerik olarak birbiriyle tutarlı olmaması halinde söz konusu olabilir.

Hâkimin hüküm vermesi için gerekli olan maddi vakıalar da taraflarca yargılamaya dâhil edilmelidir, aksi takdirde hâkim, taraflara bu yönde yardım edici bir davranışta bulunamaz (Simil, 2014: 1361). Yani, hâkimin davayı aydınlatma ödevinin sınırı, taraflarca iddia ve savunma olarak ileri sürülen, mahkemeye getirilen vakıalardır. Çünkü hâkim, burada sadece tarafların getirdiği ya da ileri sürdüğü vakıalarda belirsizlik, eksiklik veya çelişki varsa bunların açıklığa kavuşturulmasını sağlar (Üstündağ, 2011: 249). Yoksa hâkimin, taraflarca ileri sürülmeyen vakıaları araştırma, bun-

ların varlığını tespit etme ve bunları yargılamaya dâhil etme gibi bir yetkisi bulunmamaktadır (Alangoya, 1979: 157-158). Hâkim, sadece somutlaştırılmamış vakıaların somutlaştırılmasını isteyebilir. Yani, dava dosyasına girecek yeni vakıaların, daha önce dilekçeler aşamasında ileri sürülmüş ancak eksik kalmış vakıaları tamamlayıcı veya açıklayıcı nitelikte olması gereklidir. Mahkemenin talep sonucunu haklı çıkaracak yeni vakıalar bütünü hakkında fikir üretmesi ve bunu taraflara bildirmesi aydınlatma ödevinin gereği değildir.

Sonuç olarak, hâkimin, tarafların bizzat yerine geçmek suretiyle dava malzemesini sağlama gibi bir yükümlülüğü bulunmamaktadır. Ancak hâkim, taraflarca ileri sürülmüş olan bir vakıaya zımnem dâhil olan vakıaların getirilmesini isteyebilir (Pekcanitez, vd., 2013: 290). Buna göre, hâkimin aydınlatma ödevi çerçevesinde işaret edebileceği eksiklik, önceden ileri sürülen vakıaya zımnem dâhilse veya vakıalar zincirini değiştirmiyorsa, hâkim, aydınlatma ödevini yerine getirmelidir. Bir Yargıtay Hukuk Genel Kurulu kararında (YHGK, 14.9.1960, 1960/6-56, www.kazanci.com, E.T. 17.10.2021), dava dilekçesinde davalının kiraladığı dükkânı fena kullandığını iddia eden bir davacının, yargılama sırasında bu konuda önceden ihtar çekmediğini açıklamış olmasının davayı açıklama niteliğinde olduğu ve dava değiştirme sayılmayacağı ifade edilmiştir.

Taraflarca ileri sürülmesi gereken yeni vakıa, bağımsız bir vakıa ise veya davanın temelini değiştirecek nitelikte ise, bu husus davayı değiştirme sayılacağından, hâkim, taraflara, bu vakıanın tamamlanması konusunda uyarıda bulunamaz (Pekcanitez, vd., 2013: 375). Hukukumuzda bu şekilde bir vakıa değişikliği ancak karşı tarafın muvafakati veya ıslah yoluyla mümkündür.

Tüm bunlara ilaveten hâkim, HMK madde 187 gereğince, herkes tarafından bilindiği için ispatına gerek olmayan vakılarda da taraflardan bir açıklama isteyebilir. Bu durumda da hâkimin aydınlatma ödevinin sınırlarını aştığından bahsedilemez ve bu durum iddia ya da savunmanın değiştirilmesi veya genişletilmesinin istisnasını oluşturur.

Sonuç olarak, taraflarca, sonradan ileri sürülen bir vakıanın, daha önce ileri sürülen temel vakıaya dâhil sayılabilmesi için, bu vakıanın; tamamlayıcı, açıklayıcı ve aydınlatıcı nitelikte olması ve temel vakia ile çelişmemesi gerekmektedir (Karaaslan, 2019: 107). Ancak bu durumda hâkim, aydınlatma ödevi gereğince vakıalardaki eksiklik, belirsizlik ve çelişkilerin giderilmesini taraflardan isteyebilir (Simil, 2014: 1375).

3- Deliller Bakımından Aydınlatma Ödevinin Sınırları

HMK'nın 121. ve 129. maddelerinde tarafların dava ve cevap dilekçelerinde gösterdikleri ve ellerinde bulunan belgeleri ile deliller sunmaları gerektiği belirtilmiştir. Bununla birlikte, tarafların, başka bir yerden getirilecek delilleri var ise, taraflarca bu delillere ilişkin bilgilerin de verilmesi zorunludur. HMK madde 139/1'e göre; "*Mahkeme, dilekçelerin karşılıklı verilmesinden ve yukarıdaki maddelerde belirtilen incelemeyi tamamladıktan sonra, ön inceleme için bir duruşma günü tespit ederek taraflara bildirir*". Mahkeme tarafından bu bildirim yapılabilmek için çıkarılan davetiyede olması gerekenler ise HMK madde 139'da açık bir şekilde belirtilmiştir. Yine aynı maddenin ç bendinde, davetiyenin taraflara tebliğinden itibaren iki haftalık kesin süre içinde tarafların dilekçelerinde gösterdikleri, ancak henüz sunmadıkları belgeleri mahkemeye sunmaları veya başka yerden getirtilecek belgelerin getirilebilmesi amacıyla gereken açıklamayı yapmaları, bu hususların verilen süre içinde yerine getirilmemesi hâlinde o delile dayanmaktan vazgeçmiş sayılacaklarına karar verileceği de düzenlenmiştir. HMK madde 140/5'te de 139. madde uyarınca yapılan ihtara rağmen dilekçelerinde gösterdikleri belgeleri sunmayan veya belgelerin getirilmesi için gerekli açıklamayı yapmayan tarafın bu delillere dayanmaktan vazgeçmiş sayılmasına karar verileceği düzenleme altına alınmıştır. Ön inceleme aşamasından sonra geçilen tahkikat aşamasında delil sunma hali ise, sadece HMK madde 145'te yer alan şartlar dâhilinde mümkün olabilmektedir. HMK madde 145'e göre "*Taraflar, Kanunda belirtilen süreden sonra delil gösteremezler. Ancak bir delilin sonradan ileri sürülmesi yargılamayı geciktirme amacı taşııyorsa veya süresinde ileri sürülememesi ilgili tarafın kusurun-*

dan kaynaklanmıyorsa, mahkeme o delilin sonradan gösterilmesine izin verebilir". Bu şekilde yeni delil sunulabilmesi ise, hukuki dinlenme hakkının bir gereğidir¹.

HMK madde 119 ve 129'da davacının iddia edilen her bir vakianın hangi delillere dayandığını dava dilekçesine yazması gerektiği ile davalının cevap dilekçesinde savunmanın dayanağı olarak ileri sürülen her bir vakianın hangi delillere dayandığını ispat etmesi gerektiği düzenlenmiştir. Tüm bunlar, iddiaların somutlaştırılması anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, taraflar sadece delillerini göstermeyip aynı zamanda hangi delilin hangi vakianın ispatında değerlendirilmesi gerektiğini de dilekçelerinde açıkça belirtmelidirler. Ancak tarafların dilekçelerinde bu düzenlemeye uyulmamışsa, hâkimin bu yönde bir süre vermesi mümkün değildir. Hâkimin burada yapabileceği, aydınlatma ödevi ve bu ödevin sınırları uyarınca, taraflara açıklama yaptırmak olacaktır. Yani hâkim, taraflarca ileri sürülen delillerin hangi vakıya ait olduğunun belirtilmediği durumlarda, bu eksikliklerin tamamlanması için taraflara makul bir süre verebilir (Karslı, 2012: 564). Burada hâkim, HMK madde 144 gereğince de tarafları, tahkikat aşamasında, usule uygun olarak davet ederek davada ileri sürülen vakıalar hakkında dinleyebilir. Yine hâkim, HMK'nın 169. maddesinden hareketle, davanın temelini oluşturan vakıalar ve onunla ilişkisi bulunan hususlar hakkında, kendiliğinden veya talep üzerine taraflardan her birinin isticvabına da karar verebilir.

Delillerin de hâkimin davayı aydınlatma ödevinin sınırlarına dâhil olduğunu söylemek mümkündür. Yani hâkim, taraflardan yargılama sırasında sunmadıkları yeni bir delili getirmelerini isteyemez (Tercan, 2011: 11). Çünkü hâkimin bu ödevi, ispata ilişkin değildir. Fakat, HMK madde 31 gereğince hâkim, taraflardan delil göstermelerini isteyebilir. Örneğin, de-

1 Bkz. HMK m. 145'e ilişkin Hükümet Gerekçesi. Bu hususla ilgili Yargıtay 7. Hukuk Dairesinin 27.5.2013 tarihli bir kararını verebiliriz. Söz konusu kararda; "...dekonta kıdem tazminatı ödemesi olduğunun şerh düşülmediği gerekçe gösterilerek ödenen tutar mahsuba konu edilmemiştir. Davacı vekilinin anılan ödemelerin kaynağı hakkında izahat getirmemiş olması nazara alındığında bu ödemelerin nedeni hakkında tereddüt hâsıl olmaktadır. Mahkemece 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanununun 31. maddesindeki hâkimin davayı aydınlatma ödevine dair düzenlemeye dayanılarak davacı asilin beyanına başvurulmalıdır" denilmiştir, Y.7.HD, 27.5.2013, 3200/9844, www.kazanci.com, E.T.11.10.2021.

vamsızlık nedeniyle iş akdi feshedilen bir işçi hakkında tutulan devamsızlık tutanaklarında imzası olan işyeri çalışanı, tarafların tanık delili arasında gösterilmese de, hâkimin aydınlatma *ödevi* gereğince dinlenebilecektir (Y. 22. HD,14.6.2012,306/13529, www.kazanci.com, E.T.11.10. 2021). Bu durum, hâkimin aydınlatma ödevinin sınırının aşıldığı şeklinde yorumlanmamalıdır.

Aydınlatma ödevi çerçevesinde hâkim sadece delil gösterilmesi değil, ayrıca gösterilecek delilin türünü de işaret edebilecektir (Alangoya, 1979: 155). Örneğin, hâkim, önüne gelen bir olayda tanıkların dinlenmesi gerektiğine işaret ederken aynı zamanda dilekçelerinde yemin deliline dayanan taraflara yemin deliline başvurabileceklerini hatırlatabilir (Yılmaz, 2012: 139-141)². Taraflarca, dava dilekçesinde yemin deliline açık bir şekilde başvurmayıp “ve sair delil”, “ve benzer delil” şeklindeki ibarelerin kullanılması, Yargıtay İçtihadı Birleştirme Hukuk Genel Kurulu’nun 03.03.2017 tarihli 2015/2 E., 2017/1 K. Kararı ile yemin deliline dayanıldığı şeklinde kabul edilmektedir (Yargıtay İçtihadı Birleştirme Hukuk Genel Kurulu, 03.03.2017, 2015/2 E., 2017/1 K., www.kazanci.com,E.T.11.10.2021).

Özetle, deliller bakımından aydınlatma ödevinin gereği olarak, hâkimin, uyuşmazlığın aydınlatılmasının zorunlu olduğu durumlarda taraflardan delil göstermelerini isteme yetkisi bulunmaktadır. Ancak iki tarafın üzerinde serbestçe tasarruf edebileceği davalarda geçerli olan taraflarca getirilme ilkesi gereği hâkim bazı delillere re’sen başvuramaz. Hâkim, sadece kendiliğinden araştırma ilkesinin uygulandığı davalarda tüm delillere re’sen başvurabilir³. Taraflarca getirilme ilkesinin geçerli olduğu davalar bakı-

2 Yılmaz, 2012: 139-141(Yemin); Kuru, 2504 vd.; Y.15. HD, 16.5.2012 tarihli 2296/3456 sayılı kararında; “...Ancak davacı vekili dava dilekçesinde ve delil dilekçesinde “her türlü yasal delil” ibaresini de kullanmış olduğundan, davacı vekiline akdi ilişkinin varlığı konusunda davalıya yemin teklif etme hakkı bulunduğuunun hatırlatılması, bu şekilde akdi ilişkinin varlığı kanıtlandığı takdirde davanın esası bakımında hüküm oluşturulması, akdi ilişkinin varlığının yemin sonucu kanıtlanamaması durumunda ise davanın akdi ilişkinin yokluğu sebebiyle reddine karar verilmesi gerekirken, yazılı şekilde hüküm oluşturulması doğru olmamış, kararın bozulması gerekmektedir. ./.”, www.kazanci.com,E.T.11.10.2021.

3 Bu konuda yanlış bir karar için bkz. Y.22.HD,13.10.2011,947/2762, Yargıtay bu kararında, işe iade davasında iş sözleşmesinin fesih sebebi olarak gösterilen, işçi hakkında şikâyette bulunan kişinin ifadesine hâkim tarafından başvurulmamış olmasını bozma nedeni saymış, bu kararını hâkimin olayı aydınlatma ödevi bulunduğu gerekçesine dayandırmıştır. Hâlbuki hâkimin olayı aydınlatma ödevi şeklinde bir ödevi bulunmamaktadır. Bir tanığın ifadesine hâkim tarafından re’sen başvurulması ise hâkimin davayı aydınlatma ödevinin gereği değildir. Bu, sadece kendiliğinden araştırma ilkesinin uygulandığı davalarda söz konusu

mından dosyaya usulüne uygun bir şekilde sunulmuş bilgi ve belgelerden anlaşılacak ancak tarafların dayanmadıkları delillere hâkimin re'sen başvurabileceği şeklinde bir istisna Kanunda mevcut değildir. Hâkim, yalnızca, bu bilgi ve belgelerden anlaşılacak delillere başvurmak isteyip istemediğini taraflara sormalı, söz konusu delilleri yargılamaya dâhil etmek konusundaki karar taraflara ait olmalıdır. Bu, tarafların sunduğu delillerle iddia ve savunmanın net bir biçimde kanıtlanamamış olması durumunda aydınlatma ödevinin bir gereğidir.

III. HÂKİMİN DAVAYI AYDINLATMA ÖDEVİNİN ZAMANI

Hâkimin davayı aydınlatma ödevi HMK'nın Genel hükümler kısmında yer aldığı için, bu ödev, dilekçeler aşamasından başlayarak ön inceleme ve tahkikat aşamalarını da içine alacak şekilde uygulanmalıdır.

Özetle, yargılamanın tahkikat aşamasına kadar tarafları, HMK madde 31'de yer alan hâkimin davayı aydınlatma ödevine dayanarak; tahkikat aşaması ve sonraki aşamalarda ise HMK'nın 144. ve 169. maddelerine dayanarak dinleyebileceğini söylemek mümkündür. Ancak, aydınlatma ödevine ilişkin faaliyetlerin en geç tahkikat aşamasının sonuna kadar yerine getirebileceğini belirtmek gerekir. Yargılama faaliyetinde, tarafların beyanları ve sundukları deliller uyuşmazlığın çözüme katkı sağlayabilmesi için hâkim tarafından yapılacak olan değerlendirme nihai karar aşamasına kadardır (Güleç, 2021: 102).

IV. HÂKİMİN DAVAYI AYDINLATMA ÖDEVİNİN BİR UNSURU OLAN SÜPRİZ KARAR YASAĞI

Hâkimin davayı aydınlatma ödevinin önemli bir unsuru sürpriz karar yasağıdır (Alangoya, 2012: 302). Sürpriz karar, yargılamanın adil ve hakkaniyete uygun şekilde yürütülmesi halinde tarafların ummadıkları ve öngöremedikleri bir kararla karşılaşmaları anlamına gelmektedir (Özekes,

olabilir. İşe iade davalarında da taraflarca getirilen ilkesinin geçerli olduğu hakkında bkz. Aktepe, vd., 2009: 81.

2003: 185). Yine, mahkemenin istikrar kazanmış içtihatlardan sapması da sürpriz karar olarak değerlendirilmektedir Özekes, 2003: 186).

Davacının iddialarını veya davalının savunmalarını dayandırdığı hukuki sebepten başka bir hukuki sebebe göre karar verme düşüncesinde olan hâkim, bu sebebini taraflara bildirerek ve bahse konu hukuki sebep konusunda taraflara açıklama imkânı tanıyarak daha sonra karar verebilir.

Hâkim dava konusu uyuşmazlığın çözümü için tarafların beklentisinden farklı hukuki sebeplere dayanma niyetinde olduğunda durumlarda, hâkimin tarafları bilgilendirerek onlara açıklama yapma imkânı tanır ise, tarafların yapacakları açıklamalar hâkim tarafından dikkate alınmış ve gerektiğinde söz konusu kanaat, tekrar gözden geçirilmiş olur (Özekes, 2003: 187).

Yargıtay'ın bir kararına göre (Y.13.HD,20.2.2006,17906/2004,E.T. 23.10.2021(Hukuktürk); damadı ile birlikte adi ortaklık olarak inşaat yapan ve damadının ortaklığı inkâr ettiğini ileri süren davacının, adi ortaklığın tespiti ve maddi tazminat talebiyle açmış olduğu davada, yerel mahkeme tarafından tanık dinlendikten sonra adi ortaklığın var olup olmadığının yazılı bir delille ispatlanmadığı, bu nedenle de tanık beyanlarına itibar edilemeyeceği gerekçesiyle reddedilen dava, sürpriz karar niteliğindedir. Çünkü yerel mahkeme ilk önce davanın tanıkla ispat edilebileceği yönünde intiba uyandırmış, sonrasında ise, ispatı gereken vakianın senetle ispat edilemediği gerekçesiyle ve davacıyı da yeni görüşünden haberdar etmeden davayı reddetmiştir.

Tüm bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, sürpriz karar yasağı, hukuki konular hakkında hâkimin taraflarla müzakere etmesini gerektirmektedir. Bu yasak ile hâkimin uyarısından sonra, dava açısından önemli olan hususlar ortaya çıkar ve taraflara maddi ve hukuki hususlardaki eksikliklerini tamamlama fırsatı doğar. Bu ise

V. HÂKİMİN AYDINLATMA ÖDEVİNİN SINIRININ AŞILMASINDAN DOĞAN SONUÇLAR

A. Hâkimin Reddi

Hâkim, aydınlatma ödevini, yukarıda belirtmiş olduğumuz sınırlara uygun bir şekilde yerine getirmekle yükümlüdür. Hâkim tarafından bu sınırların aşılması halinde, hâkimin reddi sonucu doğabilir (Arslan vd., 2021: 121). Yukarıda da belirtmiş olduğumuz gibi hâkim, taraflara öğüt verici ya da yol gösterici hâl ve davranışlarda bulunamaz (Meriç, 2010: 412), (Pekcanıtez, vd., 2013: 227). Böyle bir durum karşısında taraflardan biri, HMK'nın 36/1-a maddesine dayanarak hâkimin reddini talep edebilir. Ayrıca, aynı madde kapsamında hâkimin kendisini de reddetme hakkı bulunmaktadır.

B. Hükmün Bozulması

Adalet Bakanlığının “Bölge Adliye Mahkemelerinin ve Bölge İdare Mahkemelerinin Tüm Yurtta Göreve Başlayacakları Tarihe İlişkin Karar”ına (R.G: 07.11.2015 (T), 29525 (S) göre bölge adliye mahkemeleri 20.7.2016 tarihinde göreve başlamıştır. HMK'nın Geçici 3. maddesinin 2. fıkrasına göre “Bölge adliye mahkemelerinin göreve başlama tarihinden önce verilen kararlar hakkında, kesinleşinceye kadar 1086 sayılı Kanun'un 26/9/2004 tarihli ve 5236 sayılı Kanuna yapılan değişiklikten önceki 427. ila 454. madde hükümlerinin uygulamasına devam olunur”.

Bu nedenle, hâkimin aydınlatma ödevinin ihlali halinde, gidilecek kanun yolları, 20.7.2016 tarihinin öncesi ve sonrası olarak ayrı ayrı ele alınacaktır.

Bölge adliye mahkemeleri göreve başlamadan önce verilen kararlarda, hâkim tarafından aydınlatma ödevinin ihlal edilmesi halinde, aydınlatma ödevinin sınırını aşan hâkim tarafından verilen hüküm, Yargıtay tarafından bozulabilir. Örneğin; taraflarca gösterilmediği halde hâkim tarafından resen dinlenen bir tanık beyanına dayanılarak verilen hüküm, bir bozma sebebi olabilir.

Bölge adliye mahkemelerinin göreve başlamasından sonra verilen kararlarda hâkim tarafından aydınlatma ödevinin ihlal edilmesi halinde ilgili taraf için, kanun yolu yargılaması sırasında iddia ve taleplerindeki eksiklik ve belirsizlikleri giderme imkânı bulunmuyorsa, bu aşamada belirsizlik ve eksikliklerin giderilerek, ilk derece mahkemesi kararı yerine hâkim yeni bir karar verir. Ancak, aydınlatma ödevinin ihlal edilmiş olması nedeniyle olay hiç aydınlatılmamış veya ilk derece yargılamasında yapılan hata nedeniyle tamamen yanlış bir şekilde cereyan etmişse, dosya ilk derece mahkemesine geri gönderilir. Ancak, istinaf mahkemesi burada tarafların istinaf dilekçesindeki sebeplerle bağlıdır. Dosyanın istinaf incelemesinin sona ermesini takiben, dosya, Yargıtay tarafından incelenir. Yargıtay, temyiz incelemesi sırasında temyiz sebepleri ile bağlı olmadığından, taraflarca, hâkimin aydınlatma ödevini ihlal ettiğine ilişkin bir temyiz sebebi ileri sürülmesi bile, bu husus kendiliğinden göz önüne alınabilir.

C. Hâkimin Hukuki Sorumluluğu

Hâkimin hukuki sorumluluğuna gidilebilecek haller, yukarıda da bahsedildiği gibi, sadece 46. maddede yer alanlar ile sınırlıdır. Hâkimin, HMK madde 31 gereğince kendisine verilen aydınlatma ödevini gereği gibi yerine getirmemesi hali ise, 46. maddede sayılmamıştır. Hâkim tarafından HMK madde 31’i ihlal edici bir davranış sonucunda, hâkimin HMK madde 46 uyarınca hukuki sorumluluğuna gidilmesi mümkün olmasa da özel hukuk bağlamında sözleşme veya haksız fiil tazminatı doğurabilecektir.

SONUÇ

Yargılama faaliyetini yürüten asıl görevlilerden biri olan hâkim, önüne gelen uyuşmazlığı maddi gerçeğe uygun bir biçimde karar vererek çözmekle yükümlüdür. Çünkü hâkim tarafından verilen hüküm, maddi gerçeğe yakın olduğu sürece, yargılama öncesinde bozulmuş olan denge önemli derecede sağlanabilir. Böylelikle, yargılama sırasında aktif ve taraflarla iş birliği içinde olan hâkim tarafından, maddi gerçek rahatlıkla ortaya çı-

karılabilir. Bu nedenle de hâkimin aydınlatma ödevi, hâkimin en önemli yükümlülüklerinden biridir.

Hâkimin davayı aydınlatma ödevi, maddi gerçeği bulması için hâkime verilmiş bir ödevdir. Hâkimin hukuku gereği gibi uygulayabilmesi önüne gelen dava malzemesine bağlıdır. Taleple ve tarafların getirdiği olaylarla bağlılık kuralı esas olmakla birlikte, hâkimin de önüne getirilen bu olayları aydınlatma görevi mevcuttur. Bu yükümlülük sayesinde, hâkimin adil bir karar verebilme ihtimali artar. Hâkimin, aydınlatma ödevi çerçevesinde taraflardan birine açıklama yaptırması, dilekçesindeki çelişkilere dikkat çekmesi o tarafın kazanma şansını artırırken diğer tarafın şansını azaltabilir. Ancak, bu yükümlülük kanundan kaynaklanan bir ödev olduğundan, hâkimin tarafsızlığını tehlikeye düşürmemektedir. Bu nedenle de, hâkim aydınlatma yükümlülüğünün sınırlarını aşarsa, hâkimin reddi mümkün olabilecektir.

HMK, hâkime, aydınlatma ödevini kullanıp kullanmama konusunda bir seçimlik hak tanımamış, bu ödevi hâkime kanunda doğan yetki olarak yüklemiştir. Bu nedenle de, hâkime kanun tarafından yüklenmiş bir ödev neticesinde, hâkimin reddi sonucu doğmamalıdır. Bu hususun aksi, kanunun iki maddesinin birbiriyle çelişmesi sonucunu doğuracaktır.

Medeni usul hukuku açısından, gerçeğe ulaşmak, yargılamanın amaçlarından biridir. Bu nedenle, hâkim bir yargılama esnasında tamamen pasif bir konumda olmamalıdır. Çünkü böyle bir yargılama, tarafların taleplerini istedikleri gibi ifade edememelerine sebep olduğu gibi aynı zamanda da taraflarca ileri sürülen iddiaların hâkim tarafından tam olarak anlaşılmasına neden olur.

Hâkim, aydınlatma ödevi çerçevesinde, tarafların iddia ve savunmalarındaki eksiklik, belirsizlik ve çelişkilerin giderilmesini sağlayacak, bu hususların aydınlatılması için işaret ve uyarılarda bulunacak ve gerekirse taraflardan açıklama isteyip sorular sorabilecektir. Ancak, hâkim, bu sınırı aşarak, tarafların şimdiye kadar dayanmadıkları yeni iddia ve savunma vasıtalarını mahkemeye sunmaları telkininde bulunuyorsa, bu durum, hâkimin tarafsızlığına gölge düşürür. Fakat tarafların iddia ve savunma vasıtası

olarak ileri sürdükleri hususlara zımnen dâhil olan vakıaların ortaya çıkarılması aydınlatma ödevinin bir gereğidir. Hâkim bu durumda, taraflara, tam olarak ne kastettiklerini sorup açıklatmalıdır.

Aydınlatma ödevi ile maddi gerçeğe uygun düşebilecek ve tarafları tatmin edebilecek bir karara ulaşmak ve aynı zamanda da hükmün adil olmasını sağlamak hedeflenmektedir. Ancak hâkim, reddedileceği düşüncesiyle aydınlatma ödevini ihmal etmemeli veya bu ödevle ilişkin faaliyetlerini kısıtlamamalıdır.

Kaynakça

Aktepe, Sezin. (2009). “İşe İade Davalarının Medenî Usul Hukuku İlkeleri Bakımından Değerlendirilmesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (Prof. Dr. Bilge Umar’a Armağan), C. 11. ss. 63-101.

Alangoya, H. Yavuz Yıldırım, M. Kâmil Deren Yıldırım. (2009). *Nevhis: Medenî Usul Hukuku Esasları*, 7. Baskı, İstanbul: Seçkin Yayıncılık.

Alangoya, Yavuz. (1979). *Medeni Usul Hukukunda Vakıaların ve Delillerin Toplanması İlişkin İlkeler*, İstanbul: Fakülteler Matbaası. (Medeni Usul).

Alangoya, Yavuz. (2012). “Dava Temeli, Hâkimin Dava Malzemesinin Toplanmasıdaki Rolü ve Bu Konudaki Gelişmeler Hakkında”, *Kazancı Hukuk, İşletme ve Maliye Bilimleri Dergisi*, S.9, ss. 283-331. (Dava Temeli).

Arslan, Ramazan. Yılmaz, Ejder. Ayvaz Taşpınar. Sema. Hanağası, Emel (2021). *Medeni Usul Hukuku*, 6. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları.

Atalı, Murat, Ermenek, İbrahim. (2021). *Medeni Usul Hukuku*, 3. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları.

Deren, Yıldırım, Nevhis. (2003). “Teksif İlkesi Açısından İstinaf, İstinaf Mahkemeleri Uluslararası Toplantı”, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, ss. 267-284.

Güleç, Şafak. (2021). *Hâkimin Davayı Aydınlatma Ödevi*, İstanbul: Seçkin Yayınları.

Karaaslan, Varol. (2016). “Hâkimin Tarafsızlığı İlkesi ile Hâkimin Davayı Aydınlatma Ödevi Arasındaki İlişki”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, MİHBİR Özel Sayısı, ss. 97-132.

Karaaslan, Varol. (2019). *Medenî Usul Hukukunda Hâkimin Aydınlatma Ödevi*, 2. Baskı, İstanbul: Seçkin Yayınları.

Karlı, Abdürrahim. (2020). *Medeni Muhakeme Hukuku*, 4. Basım, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Kuru, Baki, Arslan/ Ramazan, Yılmaz, Ejder/ Hanağası Emel/ Taşpınar Ayvaz, Sema (2021). *Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı*, 7. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Kuru, Baki. (2013). *Hukuk Muhakemeleri Usulü*, 7. Baskı, İstanbul: Seçkin Yayınları.

Meriç, Nedim, Korkmaz Taş, **Hülya/** Pekcantez, Hakan. (2021). *Hukuk Muhakemeleri Kanunu*, 11. Baskı, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

Meriç, Nedim. (2010). “Hâkimin Davayı Aydınlatma Yükümlülüğü”, (Prof. Dr. Bilge Umar’a Armağan), *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 11. ss. 390-400.

Öden, Merih. (1993). “Anayasa Yargısında Yargıcın Davaya veya İşe Bakamaması”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 43, S. 1-4, ss. 61-124.

Özekes, Muhammet. (2003). *Medeni Usul Hukukunda Hukuki Dinlenilme Hakkı*, Ankara: Yetkin Yayınları.

Pekcanitez, Hakan, Atalay, Oğuz, **Özekes**, Muhammet. (2021). *Medenî Usul Hukuku Temel Bilgiler*, 17. Baskı, Ankara: Oniki Levha Yayınları.

Simil, Cemil. (2014). “Hâkimin Davayı Aydınlatma Ödevinin Sınırları”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (Prof. Dr. Hakan Pekcanitez’e Armağan), C.18, Özel S. ss.1351-1378.

Tercan, Ercan. (2011). “Hâkimin Davayı Aydınlatma Yükümlülüğü Kapsamında Tarafların Dinlenmesi”, *Mahalli İdarelere Hizmet Derneği Genel Başkanlığı*, C. 7, S. 18, 5-14.

Üstündağ, Saim. (2000). *Medeni Yargılama Hukuku*, 7. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Yılmaz, Ejder. (2011). *Medeni Yargılama Hukukunda Islah*, 3. Baskı, Ankara: Yetkin Yayınları.

Yılmaz, Ejder. (2012). *Medeni Yargılama Hukukunda Yemin*, İstanbul: Vedat Kitapçılık Hukuk Yayınları.

Elektronik Kaynaklar

<http://www.kazanci.com>

<http://www.tdk.gov.tr>

<http://www.yargitay.com>

Hukuktürk

Lexpera

Extended Summary

The judge fulfills his duty of enlightenment only within certain limits. can bring. It is not possible to draw these boundaries precisely. The limit of the clarification duty can be determined by evaluating the status of the pending case. However, in general, the principle of bringing the party's dominance over the case materials by the parties, and the fact that the judge is impartial in the proceedings and conducts the proceedings at an equal distance from the two parties determine the limits of the duty of enlightenment of the judge. The judge is only concerned with the deficiencies, ambiguities or contradictions in the case materials brought by the parties, can be remedied. In these situations, I think it would be beneficial to focus on the freedom of action of the judge, in other words, the limits of the duty of enlightenment, who are trying to eliminate this deficiency, uncertainty and contradiction. Because if the boundaries of the duty of clarification are narrowly drawn, there is a risk that the judge, who aims to give a truthful judgment, will not be able to achieve his purpose, and if the limits of this duty are exceeded, the risk of guiding, giving advice or unnecessarily expressing his opinion on the case arises and doubting the impartiality of the judge, it could be the subject.

Within the scope of the duty to enlighten the case, the facts, the result of the request, the legal. There are reasons and evidence. The judge must do the lighting homework must fulfill. This is not a burden for the judge, it is an obligation

The judge, who is one of the main officials carrying out the judicial activity, is obliged to resolve the dispute before him by making a decision in accordance with the material facts. Because, as long as the judgment given by the judge is close to the material truth, the balance that has been disturbed before the trial can be achieved to a significant extent. Thus, the material truth can be easily revealed by the judge, who is active and in cooperation with the parties during the trial. For this reason, the duty of enlightenment of the judge is one of the most important obligations of the judge.

The duty of the judge to enlighten the case is a duty given to the judge to find the material truth. The judge's ability to properly apply the law depends on the material of the case. While the rule of commitment with the request and the events brought by the parties is essential, the judge will also have the duty to illuminate these events brought before him. Thanks to this obligation, the probability of the judge to make a fair decision increases. The judge's making a statement to one of the parties within the framework of his duty of clarification and drawing attention to the contradictions in his petition naturally increase the chance of that party to win, while reducing the chances of the other party. However, since this obligation is a legal duty, it does not endanger the impartiality of the judge. For this reason, it would not be correct to claim that the refusal of a judge who fulfills his duty of clarification should be demanded, but if the judge exceeds the limit, his refusal can be demanded.

The HMK did not give the judge a choice whether to use the duty of clarification or not, and assigned this duty to the judge as an authority arising from the law. For this reason, the judge should not be rejected as a result of a duty imposed by the law. The opposite of this matter will result in the contradiction between the two articles of the law.

In terms of civil procedure law, reaching the truth is one of the aims of the trial. Civil procedure law has a very important task to ensure legal peace in society; The aim is to ensure the formation or protection of subjective rights that are violated by others, the rights granted to individuals by objective law. Therefore, the judge should not be in a completely passive position during a trial. Because such a trial not only causes the parties not to be able to express their demands as they wish, but also causes the judge not to fully understand the claims put forward by the parties. This shows that the judge, who fulfills the duty of enlightenment, should be active during the trial.

The judge, within the framework of his duty of clarification, will ensure that the deficiencies, ambiguities and contradictions in the claims and defenses of the parties are eliminated, will make signs and warnings

for the clarification of these issues and, if necessary, may ask the parties for explanations and ask questions. However, if the judge exceeds this limit and suggests that the parties present new means of claim and defense to the court, which they did not rely on so far, this situation will cast a shadow over the impartiality of the judge. However, it is a requirement of the duty of enlightenment to reveal the facts that are implicitly included in the matters put forward by the parties as a means of claim and defense. In this case, the judge should ask and explain to the parties exactly what they mean.

In summary, with the duty of clarification, it is aimed to reach a decision that can comply with the material reality and satisfy the parties, and at the same time to ensure that the judgment is fair. However, the judge should not neglect the duty of enlightenment with the thought that it will be rejected or should not restrict his activities regarding this duty.